

Ivan Chalupecký

K DEJINÁM SPIŠSKÉHO BISKUPSTVA

Už uhorský kráľ sv. Štefan vo svojom prvom dekréte kládol kresťanskú vieru na prvé miesto v štáte a prikázal sv. Imrichovi starať sa v prvom rade o Cirkev a o jej predstaviteľov: biskupov. V 34. hlavie druhého dekrétu prikázal postaviť pre každých 10 dedín aspoň jeden kostol, starať sa o jeho udržiavanie a navštevovať v ňom bohoslužby. Vieme, že aj svoju krajinu — Uhorsko — rozdelil na 10 diecéz. Vzhľadom na to, že krajina ešte nemala svoj plný rozsah i že bola miestami riedko osídlená, boli to diecézy obrovských rozmerov. Takmer celé dnešné Slovensko sa stalo súčasťou Ostrihomskej diecézy — neskôr arcidiecézy. Do toho spadali aj územia dnešných biskupstiev Banská Bystrica, Rožňava a okolo roku 1100, po pričlenení sa severného Slovenska k Uhorsku, aj Spišského biskupstva. Rozsiahle územie sa — prirodzene — nedalo spravovať z jedného centra. Spravovali ho archidiakoni, ktorí stáli na čele jednotlivých archidiakonátov a boli v nich zástupcami biskupa.

V druhej polovici 12. storočia sa na území Spiša začali usadzovať nemeckí kolonisti: Panovníkom na nich záležalo, pretože pomáhali využívať bohatstvo prírody a vhodne doplňovali domáce obyvateľstvo. Preto im dal rôzne výsady. Medzi nimi aj právo voliť si v mestách farárov. Od toho práva nebolo ďaleko k tomu, že im dal aj možnosť spravovať si svoje cirkevné záležitosti na vyššej úrovni. Na kolonizovaných územiach boli založené v rámci diecéz prepoštvá, a to prepoštvo sedmohradské, bratislavské i prepoštvo spišské. Ibaže zatiaľ čo sa jurisdikcia sedmohradského prepošta vzťahovala len na Nemcov, jurisdikcia spišského prepošta bola územná, týkala sa teda všetkých obyvateľov bez ohľadu na pôvod. Zdá sa, že Spišské prepoštvo vzniklo už koncom 12. storočia a od začiatku malo prostredníctvom osôb prepoštov veľmi tesné prepojenie na uhorský dvor. Veď prvým majiteľom územia propoštstva bol bamberský biskup Ekbart, jeho nástupcom sa stal člen sprievodu kráľovnej Gertrúdy pochádzajúcej z Nemecka, s typickým nemeckým menom: Adolf. Mnohí prepošti boli kancelármi panovníkov alebo vysokými hodnosťami uhorského dvora. Prepošt bol podriadený ostrihomskému arcibiskupovi, nemal všetky biskupské právomoci, ale ináč mohol rozhodovať samostatne a ostrihomskí arcibiskupi to rešpektovali. Pri prepoštve vznikla aj kapitula, ktorá mala spočiatku 4, potom až 12, neskôr 10 kanonikov. Zdá sa, že Spišské prepoštvo nevzniklo na dnešnom mieste náhodou, ani nie len kvôli Nemcom. Že nadviazalo na starú sloviensku cirkevnú organizáciu, ktorá tu bola aj predtým. Veď na Vrchu sv. Martina, na Pažici, bol už dávno pred založením prepoštstva benediktínsky kláštor. A v priestore medzi dnešnou katedrálou a biskupským palácom boli dokonca dva kostoly akiste z 11. storočia, z ktorých jeden mohol byť farským kostolom pôvodnej obce Spišské Podhradie. Neskôr sa premenil na pútnický kostol sv. Valentína.

Je len prirodzené, že územie tak vzdialené od centra a majúce okrem toho aj isté samostatné postavenie, sa snažilo o svoju samostatnosť. Nejasné sú pokusy spišského

prepošta Jakuba z konca 13. storočia o premenu prepoštstva na biskupstvo. On sám mal biskupskú hodnosť. Nevýhoda toho, že Spiš nemal vlastnú diecézu a že vzťahy medzi prepoštstvom a Ostrihomom neboli celkom jasné, sa ukázala v 20. rokoch 14. storočia, keď sa krakovský biskup začal domáhať jurisdikcie nad severným Spisom. Šlo o mestá Podolíneec, Stará Ľubovňa a Hniezdne. Ostrihomský arcibiskup sa na súd nedostavil ani nikoho nepoveril jeho zastupovaním, preto súd vyhral Krakov. Až na zákrok spišského prepošta Jána II. sa spor obnovil a tentoraz vyšiel ako víťaz on. Zrejme aj z týchto dôvodov akiste on počas svojho pobytu na pápežskom dvore v Avignone, začal na kúrii jednanie o utvorení samostatného spišského biskupstva. Po jeho odchode do Vesprímu bol zvolený za spišského prepošta Mikuláš Berzeviczy, príslušník jedného z najvýznamnejších spišských rodov. Tomu iste ešte viac záležalo na povýšení Spišského prepoštstva na biskupstvo. Zdá sa, že to bola práve iniciatíva týchto dvoch prepoštov ktorá pohla kráľa Ľudovíta Veľkého k tomu, aby v roku 1348 požiadal pápeža Klementa VI. o premenu Spišského prepoštstva na biskupstvo. Uvedený panovník už predtým inicioval založenie viacerých biskupstiev na okrajových územiach Uhorska, najmä v Bosne, Srbsku a v Sedmohradsku. Konanie v tej veci sa začalo. K založeniu biskupstva však nedošlo, pravdepodobne pre odpor ostrihomských arcibiskupov, ktorí to pocíťovali ako stratu a najmä vo svojej funkcii prímasov Uhorska mali dostatok moci na to, aby si svoje záujmy bránili. Napriek tomu napätie medzi nimi a spišskými prepoštami neustalo, pretože prepošti si chceli vydobýť čo najviac samostatnosti. Vec musel riešiť dokonca pápež Pius II., ktorý v roku 1458 potvrdil, že nad Spisom majú výlučnú právomoc spišskí prepošti. Pápež Sixtus IV. túto právomoc ešte viac rozšíril a povolil dokonca v roku 1472 spišským prepoštom používať biskupské insígnie. Ich samostatné postavenie zrušil až arcibiskup Mikuláš Oláh v roku 1558, kedy si vyhradil ich investitúru a to, že do jeho rúk museli pred svojím nástupom do funkcie zložiť prísahu. Prepošti sa tým dostali do postavenia svätiacich biskupov. Bolo to umožnené aj tým, že od roku 1545 vlastne všetci prepošti boli aj vysvätenými biskupmi.

Partnerom, ale aj opozíciou spišských prepoštov bolo Bratstvo 24 kráľovských farárov na Spiši, ktoré vzniklo už v 13. storočí a pozostávalo z farárov všetkých pôvodne 24 kráľovských miest. Ročne sa schádzalo na zhromaždeniach, naktorej sa radilo o problémoch duchovných i hmotných, ktoré sa ho týkali. Bolo tiež v priamom styku s ostrihomskými arcibiskupmi, ktorí ho podporovali. Pri nástupe reformácie bolo Bratstvo jej rozhodným odporcom a postavilo sa svojou váhou a autoritou aj proti prepoštovi Jánovi Horváthovi po tom, čo začal koketovať s reformáciou. Práve Bratstvu možno ďakovať, že sa reformácia na Spiši značne oneskorila a že napr. Levoča prešla na stranu reformácie až v roku 1544. Zaujímavý je aj osud tzv. spišského vierovyznania (*confessio Scepusiana*), ktoré je spomedzi slovenských konfesií najviac vzdialené od učenia katolíckej cirkvi. Bolo vypracované z rozhodnutia Bratstva v roku 1569, kedy ho Bratstvo aj prijalo. Nepredložilo ho však diecéznej synode, ako malo pôvodne v úmysle, ale uložilo ho do archívu. Keď bol v roku 1573 ostrihomský arcibiskup Verančič v Prešove, predložili mu ho predstavitelia Bratstva na schválenie, čo on aj urobil. Bratstvo ho však slávnostne podpísalo až v roku 1590, keď v ňom už sotva bol riadne vysvätený katolícky kňaz.

Pápežská schizma, ktorá onedlho po návrhu Ľudovíta Veľkého na zriadenie biskupstva nastala, i iné problémy Cirkvi neboli veľmi priaznivé pre zriadenie nového biskupstva. Že to bola škoda, vidíme najmä počas 16. storočia, keď nedostatočná pripravenosť kléru i vzdialenosť cirkevnoadministratívneho centra uľahčili šírenie sa reformácie na Slovensku. Ostrihomskí arcibiskupi napr. nepostrehli, že im predložené konfesie: pentapolitana, heptapolitana a scopusiana sú vlastne už heretické, a potvrdili ich, čím reformáciu vlastne legalizovali. Ostrihomským arcibiskupom neprekážalo ani to, že napr. ich poddanské mesto Rožňava prešlo na protestantizmus. Tak sa takmer celá Ostrihomská diecéza stala evanjelickou. Postrehol to len arcibiskup Peter Pázmány, ale už bolo neskoro. Napriek tomu podnikol pokus o rozdelenie obrovskej diecézy a o vytvorenie štyroch nových biskupstiev na jej území: Spišského (s Oravou a Liptovom), Gemerského (pre Gemer a Turnu), Turčianskeho (s župami Turiec a Zvolen) a Novohradského. Tento svoj úmysel predostrel diecéznej synode v Trnave v roku 1629. Plán sa mu však nepodarilo uskutočniť, aj keď bol v súlade s uzneseniami a požiadavkami Tridentského koncilu.

Medzitým sa Uhorsku i Európe podarilo vyriešiť dlhodobý pálčivý problém s Turkami. Po skončení protihabsburských povstaní a prekonaní obrovskej krízy okolo roku 1710, nastáva aj v Uhorsku pozitívny vývoj spojený s populačnou explóziou. Krajina, ktorá bola na pokraji kolapsu, sa začína vzmáhať a aj do jej správy sa dostávajú nové modernejšie prvky. Súvisí to aj s postupným prenikaním myšlienok osvietenstva, ktoré sa k nám dostávajú predovšetkým z Nemecka. Nemecké osvietenstvo nebolo proticirkevne zamerané, ako tomu bolo napr. u francúzskeho. Osvietenké reformy začína u nás presadzovať predovšetkým Mária Terézia, ktorá na jednej strane presadila do trestného zákona apostáziu od katolíckeho náboženstva, na druhej strane podstatne zreformovala a zmodernizovala školstvo a čoraz viac zasahovala aj do administratívy, a to nielen do štátnej, ale aj do samosprávnej. Nemožno sa preto diviť, že využila príležitosť, keď zomrel ostrihomský arcibiskup František Barkóczy v roku 1765 a počas sedisvakancie vyriešila dávny úmysel rozdeliť obrovskú Ostrihomskú arcidiecézu na viacero samostatných biskupstiev. Najväčšími odporcami tohto rozdelenia bývali totiž ostrihomskí arcibiskupi. V prípade Spiša akiste tu zohrala úlohu aj skutočnosť, že v roku 1772 sa jej podarilo reinkarnovať po 360 rokoch do Uhorska poľským kráľom zálohované spišské mestá. Tento plán však korešpondoval s jej úmyslom o reorganizáciu všetkých diecéz v Uhorsku. Vychádzala z predpokladu existencie najvyššieho patronátneho práva uhorských kráľov, z ktorého odvodzovali právo aj na zakladanie biskupstiev. Prirodzene, nemohla tento úkon vykonať bez vedomia a súhlasu Sv. stolice. O priebehu jednaní so štátnymi úradmi i s cirkevnými autoritami podrobne informuje dizertačná práca Jozefa kard. Tomku. Tak došlo k tomu, že na základe návrhu Márie Terézie z 15. januára 1776 súhlasila Sv. stolica dekrétami z 13. marca 1776 so založením uvedených diecéz a založila ich 15. marca 1776 bulami *Romanus Pontifex - Spiš*, *Regalium principum - Banskú Bystricu* a *Apostolatus officii nostri - Rožňavu*.

Čoskoro po založení nových biskupstiev sa ukázalo, že to nebol iba administratívny úkon, ale že táto udalosť mala mimoriadny význam pre život Cirkvi a náboženský a mravný život v príslušných oblastiach. Už prvý spišský biskup Karol Salbeck nielen

že prebudoval prepoštský palác na biskupskú rezidenciu, ale hneď v roku 1777 začal vizitovať jednotlivé farnosti v diecéze, aby sa zoznámil jednak s klérom, jednak s ich problémami. Následkom toho bolo zriadenie 40 nových fár, z toho polovica bola na Orave. V roku 1787 odstúpil gréckokatolícke fary Mukačevskému biskupstvu a naopak od Tarnovského biskupstva prevzal fary, ktoré sa v dôsledku zálohovania časti Spiša dostali pod jeho správu. Pozornosť venoval aj katedrále. Do biskupstva uviedol večnú poklonu Najsvätejšej sviatosti oltárnej.

Aj jeho nástupca Ján Révay vizitoval fary, pri čom dával do poriadku ich hospodárske zabezpečenie. Za jeho čias sa vytvorilo v Spišskej Kapitule živé stredisko bernolákovcov, ktoré ovplyvňovalo nielen biskupov, ale aj celú diecézu. Vôbec sa ukázalo, že spojenie národnostne i nábožensky veľmi rôznorodého Spiša s čistě slovenským Liptovom a Oravou malo pre všetky tieto oblasti blahodarný účinok. Révay urobil aj prípravné práce pre založenie seminára, len smrť mu prekazila tento svoj úmysel uskutočniť. Seminár otvoril v roku 1815 Michal Brigido a jeho nástupca, slávny rakúsky básnik a neskôr benátsky patriarcha a jágerský arcibiskup Ján Ladislav Pyrker založil aj ústav na vzdelávanie učiteľov, najstarší učiteľský ústav v Uhorsku, a to v roku 1819. Nebola náhoda, že prvé dokumenty k tomuto ústavu boli vydané v bernoláčtine a že ústav počas celého svojho 130 ročného pôsobenia vychoval pre Cirkev i pre spoločnosť tisícky kvalifikovaných a Bohu i národu oddaných učiteľov. Biskupi tu len pokračovali vo veľkej kultúrnej tradícii Kapituly, kde už jezuiti založili v roku 1648 známe gymnázium.

Medzi veľkých biskupov sa zapísal aj Jozef Bélik. Jeho kanonické vizitácie z rokov 1825-1833 nevynechali ani jednu farnosť a patria k tomu najlepšiemu, čo sa v tejto oblasti vytvorilo. Ladislav Zábojský, jeden z významných obrancov slovenčiny, sa venoval najmä dobudovaniu katolíckeho školstva, pri čom sa nemálo staral aj o chudobných študentov. Aj každý z ďalších biskupov zanechal vyoranú hlbokú brázd v živote diecézy i katolíckej Cirkvi. Týka sa to aj Alexandra Párvyho, ktorý síce ako rodený Maďar nepochopil národné snahy Slovákov a dostal sa preto do vážneho konfliktu s Andrejom Hlinkom. Na druhej strane sa však považuje za významného maďarského básnika. Nazdávam sa, že o živote a diele prvého slovenského spišského biskupa v ČSR Jána Vojtaššáka netreba hovoriť. Stojí pred nami ako nepredstihnuteľný vzor oddanosti slovenskému nrodu i katolíckej Cirkvi, za čo neváhal obetovať ani život. Stále nie sú docenené jeho zásluhy na prehlbovaní náboženského života, na organizovaní školstva a výchovy, ale aj kultúrneho života v diecéze.

Biskupstvá však nie sú len biskupi. Je to aj diecézny klérus a medzi nim dávajú zvláštny charakter každému biskupstvu najmä kňazi ktorí úzko spolupracujú s biskupmi. Ide najmä o kanonikov a o profesorov a spirituálov seminára. Každá diecéza mala medzi nimi vynikajúce osobnosti, ktoré obohatili nielen príslušnú diecézu, ale aj Cirkev prípadne slovenský národ. Všimnime si niektoré osobnosti zo Spišskej diecézy. Spomedzi spišských bernolákovcov spomeňme aspoň Františka Draveckého, Andreja Rabčeka, profesora a spirituála Jozefa Klinovského, rektora seminára Daniela Udranského, kanonika Jakuba Seligu, organizátora seminára i učiteľského ústavu Juraja Palleša, rektorov Dominika Biacovského a Michala Labuckého, známeho slovenského historika Štefana Hýroša, spišských a cirkevných

historikov Jozefa Hradského, Štefana Mišíka a Jozefa Špirku, z novších osobností pedagógov a publicistov, prípadne filozofov a teológov Jána Ferenčíka, Ferka Skyčáka, Štefana Faitha, Valentína Kalinaya i Jozefa Kútника-Šmálova a Ladislava Hanusa, liturgistu Jána Jaloveckého, biblistu Mikuláša Stanislava a v zozname by sme mohli ešte dlho pokračovať.

Spišská diecéza nemá len významnú minulosť, ktorú vysoko vyzdvohol aj Svätý Otec Ján Pavol II. pri svojej poslednej návšteve Slovenska. Je cez stáročia aj pupočnou šnúrou, ktorou sú veriaci jej územia naviazaní na centrum kresťanstva, na Svätú stolicu. A táto väzba je dôležitá najmä dnes, keď sa staré tradičné hodnoty spochybňujú a ľudstvo hľadá pevné záchytné body mimo Cirkvi, všade tam, kde ich nájsť nemôže. Význam diecéz a diecéznych biskupov potvrdil aj II. vatikánsky koncil. A to je aj pre moderných katolíkov záväzné.

Literatúra:

1. Hradzky, J.: *Iniitia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváraljae 1901.
2. Chalupecký, I.: *Spišská Kapitula*. Spišská Nová Ves 1994.
3. Kútnik-Šmálov, J.: *Zástoj katolíckej hierarchie v slovenskom národnom a kultúrnom živote*. In: *Mons sancti Martini*. Ružomberok 1947, s. 57-172.
4. Tomko, J.: *Zriadenie spišskej, banskobystrickej a rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišské Podhradie 1994.
5. Zubko, P. - Švárný, M.: *Spišskí biskupi*. Spišská Kapitula 1996.

Katedra šw. Marcina, Kapitula Spiska (z archiwum autora)